

FONTS MANUSCRITES PER A L'ESTUDI DE L'ANTROPONÍMIA MEDIEVAL ALS ARXIS DE LES TERRES DE PONENT (LLEIDA)

Moisés Selfa i Sastre

El Grup de Recerca Consolidat en estudis medievals 'Espai, Poder i Cultura' és un grup d'investigació interdisciplinar que treballa des de les Universitats de Lleida i Rovira i Virgili, de Tarragona, en l'estudi de l'època medieval en el sentit ampli d'aquest concepte. En aquest sentit, el treball que els presentem atén la perspectiva històrica i filològica.

El concepte de Terres de Ponent és un concepte històric-geogràfic basat en divisions administratives i comarcals. Quan l'utilitzem, ens estem referint a les comarques lleidatanes del Segrià, la Noguera, les Garrigues, el Pla d'Urgell, la Segarra i l'Urgell. Dit això, l'objectiu de la nostra comunicació serà presentar la documentació dipositada en els arxius més importants de les Terres de Ponent que ens ajudi a realitzar estudis d'onomàstica en general i, més particularment, d'antroponímia medieval.

1.-La Comarca del Segrià, amb Lleida com a ciutat més important, té tres arxius força importants per a l'estudi dels noms de persona i de lloc: l'Arxiu Capitular de Lleida (ACL), l'Arxiu Municipal de Lleida (AML) i l'Arxiu Històric de Lleida (AHL).

A.-L'Arxiu Capitular de la Càtedra de Lleida (ACL), que es troba a la Seu Nova, plaça de l'Almodí Vell, ha patit al llarg de la seva història una sèrie de canvis i circumstàncies vàries que han condicionat l'accés a la documentació actual: diversos trasllats des de la Seu Antiga a la Nova, passant per l'església de Sant Llorenç i la seu actual de l'Institut d'Estudis Ilerdencs (IEI), la guerra civil, diversos incendis i la climatologia, a vegades adversa, de la pròpia ciutat de Lleida. Després de la guerra civil i la posterior reconstrucció de la Catedral, la documentació es va ubicar en aquesta i a partir de 1992 es va començar gairebé de nou la ingent tasca de classificació dels pergamins i llibres que formen part del seu fons. El conegut arxiver, Dr. Pedro Rubio i Merino, va distribuir la documentació en tres fons: el de Lleida, el d'Àger i el de Roda. D'aquests tres, el de Lleida és el més nombrós. Conté tretze seccions (I.Índexs i Inventaris, I.Biblioteca, II.Pergamins, III.Secretaria, IV.Comptaduria, V.Fàbrica, VI.Justícia, VII.Causes Píadeses, VIII.Litúrgia, IX.Documents Pontificis, X.Documents Episcopals, XI.Institucions Civils, XII.Documents Fàctis) on podem cercar un tipus de documentació notarial molt rica en antropònims i, sobretot, topònims: els capbreus. En total, hi ha dipositats noranta-quatre capbreus que comprenen les dates extremes de 1375-1829. Relacionem, a continuació, la ubicació de cadascun d'aquests capbreus.

La secció IV, anomenada *Comptaduria*, és la que guarda en el seu si el major nombre de capbreus: trenta-quatre en total. Les dades extremes d'aquests trenta-quatre capbreus són les de 1421-1829. Destaquen, en aquesta secció, els vint-i-quatre capbreus referits als nuclis de Sucs i Raminat (anys 1421-1808) i els referits a Sudanell i sobretot Argentona, Sunyer i Alfés (anys 1508-1817). A més a més, hem de parlar d'un manual capbreu dipositat en la secció de *Tasses* (1768-1851), un en la secció de *Cultes*, el *Capbreu de la Capella dels Escolans* (anys 1790-1807), un altre en la secció de *Causes Pies* (anys 1399-1753) i quatre més solts, i sense classificar, (anys 1771-1829).

Altres seccions que contenen capbreus són la V de *Fàbrica*, que en té quatre (anys 1435-1714), la VI de Justícia on al caixó 161 trobem un capbreu dedicat als cens de la ciutat de Lleida encara sense datar, la VII de *Causes piadoses*, que en té trenta-dos (anys 1375-1836) i la X de *Documents Episcopals* on trobem dos capbreus més encara també sense datar.

B.-L'Arxiu Municipal de Lleida (AML) conserva la documentació produïda i rebuda per l'Ajuntament en l'exercici de les seves funcions. El primer document que es conserva és la carta de poblament de la ciutat, de l'any 1150. A partir d'aquest moment, l'arxiu va creixent, especialment a partir del segle XIV, en què la institució municipal pren embranzida. L'estructura i el contingut de l'arxiu seran, doncs, el reflex de les vicissituds que ha sofert la pròpia institució. I és també aquest document el que inicia la col·lecció de **pergamins** de l'AML (544 peces, que abracen des de 1150 fins a 1912), que recull un seguit de privilegis atorgats pels diferents monarques a la ciutat de Lleida, de butlles pontificies i un grup no menys nombrós de matèries diverses (actes de compravenda, èpoques, censos, sentències, etc.).

Una de les sèries més completes de l'AML és la de les **actes** dels òrgans de govern de la institució: Consell General, Consell Particular, Prohomenies, Ple, Comissions de Govern, etc. En total, 391 volums, des de l'any 1340 fins l'any 2002. A més, l'Arxiu també compta amb nombrosos volums que pertanyen al **Cadastr**e (319 volums, de 1716 a 1849) i altres dedicats a les **activitats econòmiques** (llibres del racional, del clavari, de propis, del sou del corregidor i altres tipologies de documentació econòmica més modernes). També es conserva en l'AML la documentació que pertany a la **Taula de Canvis i Dipòsits** (107 volums, de 1589 a 1775).

Altres llibres singulars que es conserven a l'AML són:

- *Privilegis, statuts e ordinacions de la ciutat de Lleida (Llibre Verd petit).*
- *Llibre dels Usatges i Constitucions de Catalunya.*
- *Llibre Vert de la ciutat de Leyda.*

C.-L'Arxiu Històric de Lleida (AHL) és un arxiu històric i comarcal que conté, a més a més de documentació del Segrià, documentació sobretot notarial, majoritàriament de les Garrigues, del Pla d'Urgell i de l'Urgell. Els dos fons notariaus d'aquest arxiu estan farcits de manuals notariaus i de capbreus. El fons del districte de Lleida (anys 1577-1905) comença amb documents de la Baixa Edat Mitjana (manuals notariaus i capbreus) referits sobretot a llocs com les Borges Blanques (capital de les Garrigues) i Mollerussa (capital del Pla d'Urgell), si bé trobem algunes escriptures de compravenda de Juneda (les Garrigues) i Bell-lloc d'Urgell (el Pla d'Urgell). L'altre fons notarial és el de la Seu d'Urgell (anys 1337-1862), si bé aquestes terres ja no formen part de les Terres de Ponent.

D'aquest arxiu també destaca la col·lecció de manuscrits medievals (anys 1163-1757) i la de documents solts (anys 1348-1848). Són dues bones fonts per conèixer l'antroponímia medieval i la progressiva inclusió de noms d'arrel germànica.

2.- A la comarca de La Noguera trobem l'*Arxiu Comarcal de la Noguera (ACN)* situat a la ciutat de Balaguer. Aquest arxiu presenta dotze fons. D'entre tots, destaquen per a l'estudi de l'onomàstica medieval, en primer lloc, el **fons notarial** on trobem manuals notariais i algun capbreu de la ciutat de Balaguer. Són uns documents a cavall entre la Baixa Edat Mitjana (els primers són de l'any 1550) i el Renaixement. Però, sens dubte, el fons més ric en documentació medieval és el **religiós**. Aquest presenta dues col·leccions documentals de dues comunitats religioses: la Comunitat del plebà, canonges i preveres de la Col·legiata de Balaguer (anys 1539-1852) i, sobretot, la ingent documentació del monestir de Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes que abasta les dates extremes de 1057-1835. També cal dir que tota la documentació medieval i moderna del lloc de Tragó de la Noguera, dipositada a l'Archivo Nacional de Madrid, va ser digitalitzada pel professor Dr. Flocel Sabaté i Curull i dipositada a l'ACN per a la seva consulta. Es tracta d'una sèrie documental encara inèdita (donacions, inventaris i algun capbreu) que pot aportar llum als estudis d'onomàstica medieval.

3.- L'*Arxiu Comarcal de la Segarra (ACSG)* té la seva seu a la ciutat de Cervera. Estat dividit en onze fons documentals. D'aquests, destacarem el **fons notarial** nodrit amb documentació de caire administratiu del districte de Cervera (anys 1325-1907) que inclou els llocs de Cervera, Bellpuig, Guissona i Tàrraga com a ciutats més importants. En aquest mateix arxiu també caldrà que fem una ullada al fons religiós on trobarem documentació medieval (inventaris de béns, declaracions de compravenda i altra documentació) d'institucions religioses com són la Col·legiata de Guissona (anys 1360-1832), l'església de Sant Antoni Abat de Cervera (segle XIII-1804), la Comunitat de Preveres de Santa Maria de Cervera (anys 1316-1938) i la parròquia de Sant Miquel de Lloberola (anys 1388-1934).

4.- A la comarca de l'Urgell trobem dos arxius d'imprescindible consulta: l'*Arxiu Comarcal de l'Urgell (ACUR)* i l'*Arxiu del Monestir de Santa Maria de Vallbona de les Monges (AMVB)*. Del primer, cal destacar, per començar, les escriptures de compravenda, les de cessions i els inventaris de possessions de l'Hospital de Tàrraga (anys 1319-1996), documentació servada als fons d'institucions de l'ACUR i, en segon lloc, la documentació que va generar l'Ajuntament de Tàrraga i que comença l'any 1245: llibres de vàlues i altra documentació de caire administratiu on hi solen aparèixer noms de lloc i, sobretot, de persona. D'altra banda, l'*Arxiu del Monestir de Santa Maria de Vallbona de les Monges (AMVB)* presenta una documentació inventariada però encara no estudiada totalment. Aquesta documentació comença al segle XI i finalitza al XX. No cal dir que l'aprofitament d'aquesta seria una bona notícia per a l'estudi de l'onomàstica de la comarca de l'Urgell i de les Terres de Ponent en general.

5.- La documentació de la comarca de les Garrigues està força dispersada en diferents arxius de la contrada. Només cal que donem una ullada a l'excel·lent treball de Santi Arbòs, *Onomàstica de Fullea (Garrigues)*, per adonar-nos que la documentació medieval que aquest estudiós ha emprat es troba dividida en nou arxius diferents. Per exemple, els *Manuels Notarials* de Fullea utilitzats per aquest autor, documents rics en escriptures de compravenda, es troben majoritàriament a l'*Arxiu Històric i Arxidiocesà de Tarragona (AHAT)*. Són documents tardans que abasten les dates de 1563-1678. Els capbreus d'aquest lloc de les Garrigues (anys 1500 i 1526), documents dels quals ja hem ressaltat la seva importància per als estudis d'onomàstica medieval, alguns estan dipositats en l'Arxiu del Monestir de Poblet (AMP) i altres en l'*AHAT: Capbreu del Hospital del present lloch de Fullea (AHAT: Fullea, caixa 3, 18)*. Per últim, direm que a l'*Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA)* trobem un document imprescindible per a l'onomàstica: el *Llevador dels censos del poble de Fullea segons lo cabreu del any 1757 (ACA, 138, monacals, hisenda)*.

BIBLIOGRAFIA

- ARBÓS i GABARRÓ, Santi. *Onomàstica de Fullea*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya, 2004. 198 pàgines + 2 mapes.
- CASES i LOSCOS, Lluïsa. *Catàleg dels protocols notariais de Lleida*. Barcelona: Fundació Noguera, 1983 (*Inventaris d'Arxius Notariais de Catalunya*, 2). 257 pàg.
- CANELA i GARAYOA, Montserrat; GARRABOU i PERES, Montserrat. *Catàleg dels protocols de Cervera*. Barcelona: Fundació Noguera, 1985, 348 pàgs. (*Inventaris d'Arxius Notariais de Catalunya*, 8).
- CANELA i GARAYOA, Montserrat. "Inventari de l'antic Registre d'Hipoteques de Cervera". A: *Miscel·lània Cerverina*, núm. 3. Cervera: Centre Comarcal de Cultura, 1985, pàgs. 199 – 209.
- CANELA, Montserrat; FARRÉ, Joan i GONZALVO, Gener. "Els fons medievals dels Arxius Històrics Comarcals de Balaguer, Cervera i Tàrraga". A: *Palestra Universitària*, núm. 3. Cervera: Centre Associat U.N.E.D., 1988, pàgs. 243 – 253.
- DURAN I SANPERE, Agustí. "De la florida cultural de Catalunya. L'Arxiu Històric de Cervera". A: *D'ací d'allà*, núm. 8, agost 1920.
- DURAN i SANPERE, Agustí. "El Centre Comarcal de Cultura" dins *Llibre de Cervera*. Pàgs. 487 – 528. Barcelona: Curial, 2^a ed. 1977.
- FACI i LACASTA, M. Pilar. "Arxiu Històric de Lleida". A: *Guia dels Arxius Històrics de Catalunya*. Volum 2. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1987. Pàg. 71-95.

- FARRÉ I VILADRICH, Joan. "Arxiu Històric Comarcal de Balaguer". A: Guia dels Arxius Històrics de Catalunya. Volum 3. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1983. Pàg. 117-157; Catàleg dels protocols de Balaguer. Barcelona: Fundació Noguera, 1991 (Col·lecció Inventaris d'Arxius Notarials de Catalunya, 13), 239 pàgs.
- GONZALVO I BOU, Gener. "Arxiu Històric Comarcal de Tàrrrega". A: Guia dels Arxius Històrics de Catalunya. Volum 3. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1989. Pàgs. 159-169.
- LLOBET i PORTELLA, Josep M. La premsa de la Segarra. Cervera: Centre Comarcal de Cultura, 1981. [40] pàgs. (Notícia de Cervera i la Segarra, 16).
- LLOBET i PORTELLA, Josep M. Bibliografia certerina (1633 – 1978). Cervera: Centre Comarcal de Cultura, 1982. 144 pàgs.
- LLOBET i PORTELLA, Josep M. "Arxiu Històric Comarcal de Cervera". A: Guia dels Arxius Històrics de Catalunya, vol. 1. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1982, pàgs. 35 – 49.
- LLOBET i PORTELLA, Josep M. "Manuscrits de Josep M. Arques conservats a l'Arxiu històric comarcal de Cervera" dins Mossèn Josep Arques, 1883-1949. Cervera: [s.n.], 1983 (Notícia de Cervera i la Segarra, 20).
- MARTÍNEZ HERNÁNDEZ, Montse. "L'organització i producció documental de la Comunitat de preveres i Confraria de Sant Nicolau de Cervera". A: Lligall, núm. 15. Barcelona: Associació d'Arxivers de Catalunya, 1999, pàgs. 289 – 317.
- MONTAGUT BALCELLS, Dolors. "Inventari dels antics gremis i confraries de Cervera". A: Miscel·lània Certerina, núm. 8. Cervera: Centre Municipal de Cultura, 1992, pàgs. 255 – 265.
- MONTAGUT BALCELLS, Dolors. "Documentació de la comarca de l'Urgell a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera". A: Urtx. Revista cultural de l'Urgell, núm. 6. Tàrrrega: Museu Comarcal de l'Urgell – Arxiu Històric Comarcal de Tàrrrega, 1994, pàgs. 185 – 192.
- MONTAGUT BALCELLS, Dolors. "Agustí Duran i Sanpere i l'Arxiu Històric de Cervera". A: Miscel·lània Certerina, núm. 14. Cervera: Centre Municipal de Cultura, 2002, pàgs. 21 – 33.
- MONTAGUT BALCELLS, Dolors; OLIVA i LLORENS, Jordi. "Inventari del fons municipal de Cervera (1900 – 1965)". A: Miscel·lània Certerina, núm. 10. Cervera: Centre Municipal de Cultura, 1996, pàgs. 111 – 125.
- NAVASCUÉS, I.; BELLO, C.; GONZALVO, G. Inventari de l'arxiu del monestir de Santa Maria de Vallbona. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1992. (Catàlegs-inventaris d'arxius eclesiàstics de Catalunya; 8). 421 pàgs.

PEDROL GIMÉNEZ, Maite (coord.). *Arxiu Comarcal de la Noguera: Guia didàctica*. Balaguer: Arxiu Comarcal de la Noguera, 2007 (guia didàctica per alumnes d'educació secundària).

TURULL i RUBINAT, Max; GARRABOU i PERES, Montserrat; HERNANDO i DELGADO, Josep; LLOBET i PORTELLA, Josep M. *Llibre de Privilegis de Cervera, 1182 – 1456*. Barcelona: Fundació Noguera, 1991 (*Llibres de Privilegis, 1*), 429 pàgs.